

In depot - uit depot

Een spiltrap in het voormalig Natuurkundig Laboratorium aan de Westersingel

Paulien de Roever

Inleiding

De Stichting Monument & Materiaal ijvert ervoor oude bouwmaterialen te verzamelen en ter beschikking te stellen voor hergebruik. In het depot van de Stichting bevonden zich sinds 1996 twee spiltrappen, afkomstig uit het art-nouveau-pand aan de St. Jansstraat 1-3. Gelukkig kon één van deze trappen herplaatst worden in de voormalige instrumentengalerij van het oude Natuurkundig Laboratorium aan de Westersingel 34. Dit gebouw is tegenwoordig een onderdeel van het nieuwe complex van het Noorderpoortcollege voor Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie, evenals het voormalig Mineralogisch-Geologisch Instituut aan de Melkweg 1¹.

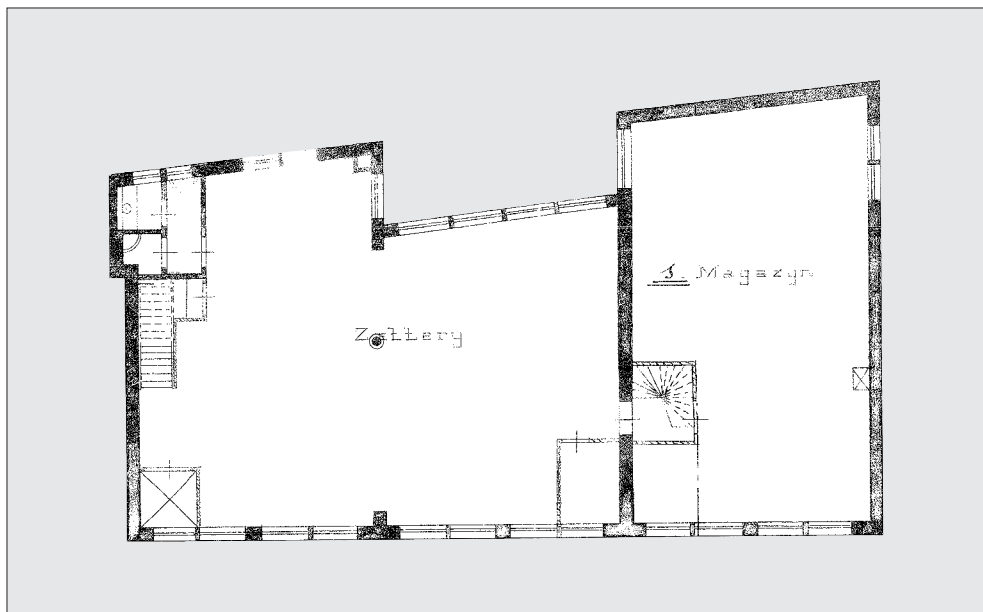
Het pand aan de St. Jansstraat 1-3

De spiltrappen zijn afkomstig uit het beeldbepalend pand aan de St. Jansstraat 1-3, een gebouw in art-nouveaustijl naar een ontwerp uit 1904 van de Groninger architect P.M.A. Huurman, in opdracht van de drukkerij van de BV Erven Van der Kamp². Het strakke, functionele gebouw met plat dak heeft een zakelijk karakter (afb. 1). Het is opgebouwd met gladde rode baksteen en recht-

Afb. 1. Voorgevel St. Jansstraat 1-3, 1904. Tekening: architect P.M.A. Huurman, collectie Dienst RO/EZ.

1. Bastmeijer, e.a. 2000, 31.
2. De gegevens zijn ontleend aan het dossier over dit pand en het bouwdoossier B 4978 van de Dienst RO/EZ.

Afb. 2. Plattegrond van de eerste etage van St. Jansstraat 1-3, 1904.
Tekening: architect P.M.A. Huurman, collectie Dienst RO/EZ.

hoekige ramen met smalle kozijnen. Het meer representatieve rechterdeel is onder andere bij de ingang versierd met twee hardstenen sluitstenen met een fraaie zweeps slagkrul³.

Op de begane grond waren een drukkerij gevestigd, met in het rechterdeel een winkel aan de straatkant en kantoren daarachter. De trappen vormden een doorgaande verbinding van de winkel op de begane grond naar de magazijnen erboven tot de derde etage. Op de eerste verdieping bevond zich in het linkerdeel de zettery (afb. 2).

In de loop der jaren hebben vele aanpassingen plaatsgehad, waarbij in 1946 de winkel veranderd is tot entree en kantoor. De laatste verbouwing was in 1996 om ruimte te bieden aan een kindercrèche op de begane grond en woningen op de verdiepingen. Er was al veel gesloopt toen de medewerkers van M&M de trap in 1996 mochten wegnemen.

Het gebouw aan de Westersingel

In 1892 werd het imponerende gebouw van het Natuurkundig Laboratorium van de Rijksuniversiteit aan de Westersingel in gebruik genomen. Daarvoor waren de natuurkundige wetenschappen gehuisvest in het Academiegebouw en moest de geleerde Kamerlingh Onnes zijn proeven in een krakkemikkig schuurtje hierachter verrichten⁴. Snelle ontwikkelingen in de wetenschap vroegen om eigen gebouwen. Zo werden voor het Natuurkundig Laboratorium en het Mineralogisch-Geologisch Laboratorium fraaie gebouwen in neogotische stijl neergezet, beide van de architect Jacobus van Lokhorst, de toenmalige Rijksbouwkundige van Gebouwen van Onderwijs enz.

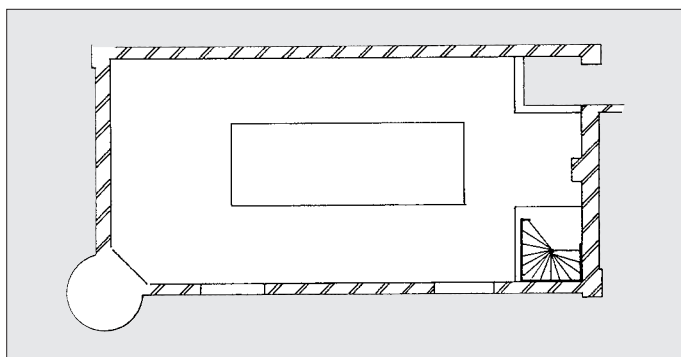
3. Hekkema e.a. 1988, 40.

4. Geïllustreerde gids voor de stad Groningen 1979, 82.

De buitenkant van het Natuurkundig Laboratorium is niet veranderd, maar er hebben in de jaren vijftig wel ingrijpende verbouwingen plaatsgehad in het interieur en ernaast zijn nieuwe gebouwen verrezen. Deze zijn nu weer gesloopt en vervangen door de huidige nieuwbouw. De deur van de oude ingang wordt niet meer gebruikt maar door de nieuwe ingang is, via een trap en een gang van het moderne interieur, de voormalige instrumentengalerij op de eerste verdieping te bereiken. Deze was aan de modernisering van de jaren vijftig grotendeels ontkomen en hij was het waard in oorspronkelijke toestand gerestaureerd te worden.

De hoge rechthoekige ruimte is verdeeld in drie niveaus door middel van galerijen, gedragen door kolommen die echter op de begane grond al waren verwijderd. Kleuronderzoek wees uit dat de balustrades, de kolommen en de balken waren geleverd in oranjebruine tinten met roodbruine en blauwe accentueringen⁵. Deze kleuren zijn weer aangebracht. Langs de wanden van de bovenste twee galerijen staan nu computers opgesteld terwijl de onderste galerij gebruikt wordt voor documentatie en archiefopslag. Het is een open constructie gebleven met doorzicht van boven naar beneden.

De verbinding tussen de galerijen bestond uit een wenteltrap in een aparte,

Afb. 3. Westersingel 34, situatieschets van het tweede niveau.

Tekening: Team 4 Architecten.

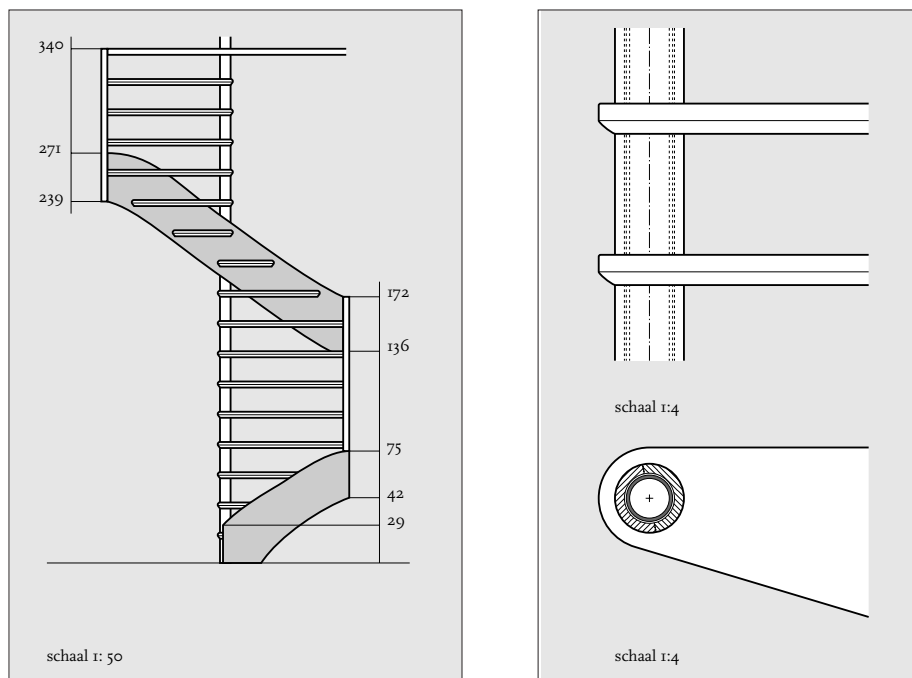
ronde traptoren die het gebouw zijn karakteristieke uiterlijk verleent. Een deur geeft toegang tot de galerijen. In gebruik is dat niet handig; de trap is smal en iedere keer een deur openen met de handen vol is lastig. Voor een functioneel gebruik van de ruimte werd besloten in de tegenoverliggende hoek een nieuwe, open trapverbinding aan te leggen (afb. 3). Daarvoor werd de oude trap uit de St. Jansstraat geplaatst zodat het originele karakter van het interieur niet werd aangetast. De trap achter de deur in de traptoren doet nu dienst als nooduitgang.

De spiltrap

In de 14e eeuw is de houten spiltrap waarschijnlijk ontwikkeld uit de stenen wenteltrap⁶. Bij een spiltrap zijn de treden spiraalsgewijs aan een spil bevestigd. De spil kan over meerdere verdiepingen doorlopen. Een voordeel is dat er weinig vloeroppervlakte in beslag wordt genomen zodat een spiltrap in een smal en hoog huis past. Hij is minder geschikt voor het vervoer van zware lasten en dient voornamelijk tot personentransport. Een trap moet voldoen aan bepaalde eisen.

5. Bastmeijer, e.a. 2000, 43-45, afb. 36, 37.

6. Janse 1995.

Afb. 4. Links de spiltrap, gezien naar het zuiden. Tekening: Maria Staal en Studio van Stralen.
Rechts aanzicht spilconstructie en doorsnee spil. Tekening: Taco Tel en Studio van Stralen.

Afgezien van een stevige constructie moet hij begaanbaar zijn. Na meer dan veertien treden raakt een mens buiten adem. De treden moeten ook niet een te grote stap zijn: de optrede ligt tussen 18-23 cm. Men moet ook redelijk op een traptree kunnen staan, dus de aantrede op de looplijn bedraagt circa 20 cm. De breedte van de spiltrap ligt meestal tussen de 50 en 100 cm.

De herplaatste trap voldoet aan bovenstaande maten. De stalen spil is omkleed met kokertjes van eikenhout. De kokertjes zijn gemaakt uit een ronde balk die overlangs doormidden werd gezaagd. Beide helften zijn vervolgens uitgehold en weer aan elkaar gelijmd en tenslotte op de juiste lengtes afgekort. In de houten treden bevindt zich een gat zodat om en om de kokertjes en de treden gestapeld konden worden (afb. 4). Ter versteviging en tegen beschadiging van de rechte betimmering zijn de treden aan de andere kant ingelaten in een sierlijk gebogen 'trapboom'. Deze term is nog afkomstig uit de tijd dat ladders geconstrueerd werden met boomstammen waartussen de sporten waren bevestigd⁷. Het geheel is geschilderd in een grijs tint behalve de buitenkant van de boom die tegen de betimmering heeft gezeten.

De aannemer zag zich eerst geconfronteerd met een aantal losliggende delen. Echter, medewerkers van M&M hebben tijdens de sloop de onderdelen vooraf goed opgemeten, getekend en genummerd. Zo kon de trap gemakkelijk in elkaar gezet worden. Een gering hoogteverschil werd opgelost door een extra plateautje. Een enkel houten kokertje en de boom zijn gerepareerd. Op de bovengalerij is een leuning gemaakt en de treden werden voorzien van een nieuwe metalen strip.

Resten nu nog een paar nadelen. De trap is erg uitgesleten waardoor de treden een holte vertonen die bij het op- en afgaan als eng wordt ervaren. Daarnaast

7. Janse 1995, 22.

Afb. 5. Westersingel 34, de herplaatste trap in de voormalige instrumentengalerij. Foto: Jaap Buist.

is er geen enkel houvast omdat een leuning nog niet aanwezig is (afb. 5). Als de definitieve afwerking is voltooid, kan het geheel in dezelfde kleuren worden geschilderd als de rest van de galerij.

Slot

In het depot van M&M bevindt zich nog de tweede trap uit de St. Jansstraat, bestaande uit een stalen spil, zestien kokertjes en treden. Hiervoor is al een passende bestemming gevonden in een pand aan de Hardewikerstraat. Van oudsher worden panden in de stad verbouwd, gerestaureerd en heringericht waarbij oude bouwmaterialen een verfraaiend en passend element kunnen vormen. Het is verheugend dat aan de Westersingel 34 op deze manier het originele karakter van de instrumentengalerij niet werd aangetast door het plaatsen van een moderne trap.

Literatuur

- Bastmeijer, A. e.a., 'Jaaroverzicht bouwhistorie in 1999' in: *Hervonden Stad* 5 (2000), 25-46.
 Hekkema, H. en R. Overbeek, *Art-nouveau-architectuur in Groningen*. Groningen, 1988.
 Janse, H., *Houten trappen in Nederland. Een bouwhistorische beschouwing*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg RVbijdrage 15. Zeist, 1995.
 Geïllustreerde gids voor de stad Groningen. Groningen, 1979 (fotomechanische herdruk van *Geschiedenis van de stad Groningen* met foto's van de uitgever Modderaar, 1914).